

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто ранні етапи становлення київської вокальної школи, біля джерел якої стояли корифеї світової оперної сцени, котрі передавали свій досвід наступним поколінням, зберігаючи та розвиваючи культурні традиції України.

Ключові слова: вокальна педагогіка, київська вокальна школа, корифеї світової оперної сцени.

В статье рассматриваются ранние этапы становления киевской вокальной школы, у истоков которой стояли корифеи мировой оперной сцены, передавшие свой опыт следующим поколениям, сохраняя и развивая культурные традиции Украины.

Ключевые слова: вокальная педагогика, киевская вокальная школа, корифеи мировой оперной сцены.

This article reveals and analyses the early stages at the foundation of which there were the coryphaeus of world operatic stage, who passed their experience for the future generations, preserving and developing cultural traditions of Ukraine.

Key words: vocal pedagogics, Kyiv vocal school, coryphaeus of world operatic stage.

Система музичної педагогічної освіти, що складалася в Україні впродовж багатьох десятиліть, спрямована на розкриття й розвиток музичних здібностей з раннього віку. При цьому слід ураховувати, що навчання співака має досить виразну специфіку. Формування голосового апарату вокалістів вимагає повної фізичної зрілості й обіймає більший період часу, ніж у інструменталістів, тому професійна підготовка співаків розпочинається пізніше й може пропускати нижчі рівні системи музичної освіти. «Організації науки, – як зазначає П.Л.Капиця, – не можна давати розвиватися стихійно, необхідно вивчати закономірності розвитку колективної наукової роботи, ми повинні вміти відбирати творчо талановитих людей. І це повинно робитися на основі вивчення досвіду діяльності великих учених і великих організаторів наукової роботи...» [4, с.107-114.].

Специфіка системи мистецької освіти, а, відповідно, й системи мистецьких навчальних закладів, які її забезпечують, полягає в тому, що лише

їй характерна функція духовного виховання індивіда через розвиток його художньо-творчих здібностей у процесі творчої практики. Мистецька освіта, крім засвоєння відповідних знань, умінь і навичок, значною мірою зорієнтована на формування стану творчості, розвиток особистості, духовне вдосконалення індивіда. Саме тому пріоритетними в навчальних закладах мистецького профілю є індивідуальна форма навчання, практична робота студента з викладачами, які відповідають за якість підготовки мистецьких кадрів, та нерозривна єдність комунікативної ланки “студент – педагог (керівник)”.

Дослідження процесів у сфері культури вченими України різних поколінь (М.Грушевський, Д.Антонович, М.Попович та ін.) свідчать, що національну еліту як протягом попередніх століть, так і наприкінці ХХ століття персоніфікували визначні діячі культури й мистецтва, котрі впродовж тривалого історичного періоду створювали національні культурні надбання у власних творчих майстернях і школах та передавали свій досвід наступним поколінням, зберігаючи та розвиваючи культурні традиції України. Система творчих майстерень (у театральному, образотворчому видах мистецтва, кінематографі), виконавських і композиторських шкіл (у музичному мистецтві), які очолюють визначні педагоги вокалу, склалася історично і виправдала себе. Як зазначає О.І.Примак, «проблема створення, становлення і розвитку шкіл у науці тільки останнім часом звернула на себе увагу істориків науки і наукознавців. Це пояснюється не тільки необхідністю вивчення генезису наукових ідей, історії створення окремих наукових галузей і наукових напрямків, але й пошуком оптимальних форм організації наукових досліджень в умовах науково-технічної революції, що розгорнулася, коли наука стала безпосередньою продуктивною силою суспільства, а вплив її на науково-технічний і соціальний прогрес значною мірою зріс» [7].

Метою статті є дослідження на прикладі київської вокальної школи становлення феномена школи в мистецтві, що усвідомлюється як культурна традиція, через яку здійснюється узагальнення і трансляція виконавського, композиторського, наукового та іншого духовного досвіду.

Саме поняття „школа” виникло від грецького „схола”, що означає дозвілля, звільнення від фізичної праці. Пізніші публікації вказують, що школа – це освітньо-виховний заклад для навчання, освіти і виховання дітей, молоді і дорослих.

Термін «школа», на думку М.П.Дубиніна, має два основних значення. Школа – це, перш за все, виховний, освітянський заклад, що забезпечує систематичне навчання і виховання відповідно до інтересів суспільства. Крім того, термін «школа» означає наявність певних напрямків у філософії, науці, мистецтві й літературі [9, с.179-180].

Н.І.Родний трактує наукову школу як науковий колектив на чолі з науковим керівником, що є автором визначеної програми дослідження. Для наукових шкіл, на його думку, характерний визначений стиль роботи, який залишається незмінним при зміні проблематики [там само].

У повсякденній культурно-мистецькій практиці творчі школи гуртуються навколо потужних освітніх центрів, якими є мистецькі навчальні заклади.

Сучасні навчальні заклади мистецького спрямування покликані забезпечити комплексні, двосторонні процеси розвитку того чи іншого виду мистецтва й, водночас, засобів його опанування, нормотворчості і трансляції культурного досвіду, збереження вже вироблених культурних форм і продукування нових цінностей.

Актуальність теми становлення сучасної української вокальної школи зумовлена приналежністю мистецького навчального закладу саме до того середовища, в якому формується уявлення про діяльність митця як діалектичний синтез мистецтва і професії. У формуванні таких уявлень щодо праці педагога-митця спочатку у студентів музичних спеціальностей, а через їхню діяльність – у широкій культурній громадськості, потім і відповідне закріплення їх у суспільній свідомості як культурної норми полягає основна місія мистецьких навчальних закладів, їхня цільова програма. Головними ознаками сучасної наукової школи є:

- наявність наукового лідера – видатного вченого, який володіє умінням підбирати творчу молодь і навчати її мистецтва дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу атмосферу, заохочувати самостійність мислення й ініціативу;

- висока наукова кваліфікація дослідників, згуртованих навколо лідера;

- значущість одержаних результатів, високий науковий авторитет у певній галузі науки та громадському визнанні;

- оригінальність методики досліджень, спільність наукових поглядів [3, с.7-13].

Мистецький навчальний заклад має основні ознаки школи: це колектив, об'єднаний певною програмою діяльності (цільовим завданням), що забезпечує процес нормотворчості і трансляцію культурних текстів за допомогою системи “вчитель – учень”. Проте, навчальний заклад мистецького спрямування і творча школа – це не одне й те ж, оскільки під егідою навчального закладу існують і успішно працюють різноманітні навчально-практичні інституції, такі як кафедри, факультети, центри, відділи тощо.

Спеціалізація на розробці і практичному впровадженні тих чи інших напрямів мистецтва або певних аспектів його наукового осмислення, наявність у закладі провідних майстрів мистецтва, кожний із яких очолює певний клас, творчий напрямок, тобто власну школу, є свідченням неоднорідності науково-творчих моделей і підходів, що використовуються в навчальному закладі. Однак усе різноманіття творчих і наукових шкіл підпорядковується єдиній меті – вихованню високодуховної людини, громадянина, митця.

Становлення виконавських шкіл у консерваторіях України відбувалося, в основному, в складний історичний період буремних революційних перетворень і перших радянських часів (20-30-ті роки ХХ ст.). Крім об'єктивних історичних обставин (Перша світова війна, Жовтнева соціалістична революція 1917 року, націоналізація навчальних закладів тощо) на формування і розвиток музично-творчих шкіл вплинуло культурно-мистецьке життя регіонів.

Становлення Київської консерваторії в перші роки її діяльності відбувалося в умовах певного протистояння: з одного боку – віками

сформованого академічного погляду на еталонну музичну освіту з її уподобаннями, а з іншого – винятковою активізацією ідеї перетворень у цій галузі, пов'язаною з патріотично-демократичними тенденціями тогочасного суспільства [2, с.293]. Полюси академізму, елітарності і народно-співацької стихії, музичного “всеобучу” уособлювали, з одного боку, Київська консерваторія, а з іншого – Музично-драматична школа ім. М. В. Лисенка та Народна консерваторія. Ці дві концепції музичної освіти з початку ХХ сторіччя йшли паралельними шляхами, але наприкінці 20-х років почали поступово об'єднуватися і взаємозбагачуватися. У результаті плідний синтез академічних і демократичних засад у системі музичної освіти України сприяв започаткуванню винятково потужної школи виховання професіоналів у музичному мистецтві. Київська консерваторія за короткий час стала провідним вищим навчальним закладом України, який завдяки винятковому педагогічному складу успішно розв'язував усі важкі на той час завдання з підготовки фахівців, напрацьовував і формував професійні стандарти в галузі музичного мистецтва, висував яскраві і методологічно вивірені ініціативи, які згодом закріплювалися в інших консерваторіях, зокрема у Харківській, Московській, Ленінградській та ін. Так, з ініціативи Київської консерваторії у 20-х роках було підняте, а згодом вирішене в загальносоюзному масштабі питання щодо розмежування методів педагогічної роботи з дітьми та більш дорослими учнями. У результаті було здійснено розділення консерваторії на два відділи – консерваторію й дитяче відділення при ній (нині – школа-студія сектору педагогічної практики). Трохи пізніше, в 1934 році в Києві була відкрита одна з перших у колишньому Радянському Союзі музична школа-десятирічка, яка об'єднувала повну середню та музичну освіту й була підготовчою базою для навчання в консерваторії. Також у Київській консерваторії на початку 30-х років було відкрито першу в Радянському Союзі аспірантуру та асистентуру – стажування, що задовольняло вимоги закладу в наукових і науково-педагогічних кадрах.

Яскравим свідченням творчих новаторських ініціатив та високого рівня професіоналізму викладачів Київської консерваторії – представників виконавських спеціальностей стала вокальна школа цього навчального закладу. У вокальній педагогіці на початку її існування була поширена практика залучення іноземних педагогів, зумовлена популярністю й авторитетом італійської (вердіївської), німецької (вагнерівської) та російської оперно-виконавських традицій, у руслі яких приїжджі викладачі навчали співу голосистих українців на їх батьківщині. Надзвичайно розповсюдженою була й практика вдосконалення співочої майстерності в Італії, що дозволяла опанувати принципи мистецтва бельканто. Проте українські педагоги і виконавці поєднували принципи італійського бельканто з кращими вітчизняними традиціями співу, сформованими в емоційно-ліричній стихії народнопісенного виконавства.

У перші десятиліття діяльності Київської консерваторії підготовка співаків відбувалася без диференціації на солістів, оперних та камерних виконавців, педагогів.

Особливо значущою щодо формування молодих співаків у Київській

консерваторії була творчо-просвітницька і педагогічна діяльність авторитетних музикантів зі світовими іменами, які здобули блискучу вокальну освіту, стажувалися й гастролювали за кордоном. Це М.Алексеева-Юневич, Г.Гандольфі, О.Шперлінг, В.Цветков, О.Муравйова та інші видатні артисти і педагоги. До цієї когорти належав і Олександр Мишуга (1853-1922), який закінчив Львівську консерваторію (клас професора В.Висоцького), вдосконалював майстерність у Мілані, а потім вів активну концертну діяльність, виступаючи в театрах Мілана, Варшави, Львова, Відня, Лондона, Стокгольма, Санкт-Петербурга, Києва. Співак також гастролював містами України з монографічними концертними програмами, присвяченими ювілеям Т.Шевченка, І.Франка. О.Мишуга був свідомим українцем, активно пропагував українські народні пісні і твори українських композиторів, а заняття в Музично-драматичній школі М.Лисенка вів виключно рідною мовою, що на ті часи було нечуваною сміливістю. О.Мишуга розробив методико-теоретичні основи вокальної школи, які згодом розвивали його учні – М.Микиша, М.Донець-Тессейр та ін. Свої вимоги Олександр Мишуга (продовжуючи традиції Н.Порпори та ін.) подав у віршованій формі:

Щоби правильно співати,
Треба добре вимовляти
Кожду букву в кожному слові
Так як вимовляють в мові,
Но не горлом, а губами,
Пред язиком, за зубами,
Піднебіння вверх стягати
І в самих вустах співати [8, с.26, с.51-58].

Гідним продовжувачем вокальної школи О.Мишуги був Михайло Микиша (1885-1971) – блискучий інтерпретатор української музики, зокрема народних пісень та романсів М.Лисенка, Я.Степового, К.Стеценка, чудовий оперний виконавець. У 1937-1941 він був викладачем Харківської, 1944-1956 – Київської консерваторій. Володіючи першокласною вокальною школою бельканто, прекрасною дикцією, широким диханням, бездоганним філіруванням звуку, блискучими верхніми нотами, М.Микиша також мав науково-педагогічний дар. У книзі “Практичні основи вокального мистецтва” [6, с.84-92] викладені основні положення теорії його вчителя О.Мишуги, доповнені власним багаторічним виконавським досвідом і спостереженнями. Як зауважував у своїх спогадах інший видатний співак Сергій Лемешев, “у цій праці М.Микиша накреслив шляхи майбутньої вокальної педагогіки. Автор детально розглядає основи вокального дихання, установку голосового апарату, діалектичний розвиток вокально-творчого дихання, створення вокально-художнього звуку. Цікаво відзначити, що закони вокального мистецтва автор розробив, виходячи з вчення І.П.Павлова про умовні й безумовні рефлексії. Важливого значення Микиша надає ролі мови в процесі співу. Він опрацював систему вокально-художньої вимови голосних на основі законів акустики, а також створив вокальну термінологію” [5, с.265].

Достоїнною послідовницею школи О.Мишуги та відомого італійського

професора Ванцо була Марія Донець-Тессейр (1889-1974), котра поєднала у своєму мистецтві кращі досягнення епохи бельканто. Комунікативні і педагогічні принципи М. Донець-Тессейр вимагали:

1) високого головного, рівного по всьому діапазону (сконцентрованого й округлого) звучання з точно установленою позицією та м'якою, але точною атакою звуку;

2) співу на добрій дихальній опорі з особливою манерою піано та піанісімо на верхніх нотах,

3) глибоко осмисленого, емоційного виконання творів, без напруження м'язів, з чітко виробленою дикцією. Ці вокальні принципи є універсальними для всіх типів голосів. М.Донець-Тессейр однією з перших запровадила практику проведення відкритих уроків для вокалістів, на яких щедро ділилася секретами своєї методики не тільки з учнями, серед яких – відомі артисти і педагоги Є. Мірошніченко, В. Вотріна, І. Колодуб, а й з колегами.

Важливою віхою на етапі становлення київської вокальної школи стала багатогранна педагогічна діяльність випускниці Московської консерваторії Олени Муравйової (1867-1939), котра приїхала до Києва на запрошення М.В.Лисенка в 1906 році і до самої смерті викладала в різних музично-освітніх установах міста (музично-драматична школа, пізніше – Музично-драматичний інститут імені Лисенка, музичних профшколах, музичному технікумі, Київській консерваторії), мала приватних учнів. О.Муравйова була прихильницею колективного методу навчання, її уроки відвідували до 25 учнів, кожен з яких повинен був не лише виконати вправу чи твір, а й проаналізувати те, що виходить у інших, бути готовим відповісти на питання педагога. Особливо бажаними для учнів О.Муравйової були чудодійні “покази” її власного голосу, в якому всі відзначали необмежений діапазон і тембральне багатство, чистоту і прозорість тембру, сповненість змістом і унікальну “молодість” навіть у зрілому віці. При цьому, О.Муравйова вимагала не сліпо копіювати її, а тільки орієнтуватися на показане нею, виявляти власну індивідуальність. Її зауваження щодо принципів голосоутворення та вокальної техніки завжди були конкретними і зрозумілими, вона постійно стежила за новими прогресивними тенденціями у сфері вокального мистецтва, глибоко вивчала їх та застосовувала у практичній роботі з учнями. Школа О.Муравйової дала дивовижні результати – сузір'я блискучих співаків, чийі імена є славою і гордістю вітчизняного вокального мистецтва. Це О.Петрусенко, І.Козловський, З.Гайдай, Н.Захарченко, Л.Руденко, І.Воликовська, Б.Полякова, М.Шостак, О.Бишевська, В.Борищенко та ін.

Таким чином, уже на етапі становлення вокальна школа Київської консерваторії висунула яскраву плеяду висококласних виконавців, котрі перейняли у своїх викладачів принципи не лише виконавства, а й педагогіки, що дозволило їм у майбутньому успішно передавати свій досвід новим поколінням співаків, закласти підвалини вітчизняного вокального мистецтва й вивести його на провідні позиції у світі. Сучасний склад кафедри — це сузір'я видатних майстрів вокального мистецтва — виконавців і педагогів, головним чином, вихованців Київської державної консерваторії. За роки існування

вокального факультету співоча школа київських майстрів здобула всесвітнє визнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк В. Г. Формування української вокальної школи: історико-культурний аспект / В. Г. Антонюк. – К. : Українська ідея, 1999. – С. 7-9.
2. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва / Б. П. Гнидь. – Київ : НМАУ, 1997. – 320 с.
3. Доброхот М. Л. Сучасне і майбутнє української науки: текст промови на III Всесвітньому форумі українців 18-20 серпня 2001 р., м. Київ / М. Л. Доброхот // Освіта і управління. – 2001. – Т. 4. – № 3-4. – С. 7-13.
4. Капица П. Л. Эксперимент. Теория. Практика / П. Л. Капица. – М. : Наука, 1974. – С. 107-114.
5. Лемешев С. Я. Статьи. Воспоминания. Письма / С. Я. Лемешев. – М. : Советский композитор, 1987. – С. 278-294.
6. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. – К. : Муз. Україна, 1985. – С. 84-92.
7. Примак О. І. Проблема наукової школи в історії України в сучасній науці / О. І. Примак. – К. : Наука й освіта, 2007. – С.117-121.
8. О. Мишуга – король тенорів / авт.-упор. М. Головащенко. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 51-58.
9. Школы в науке / под ред. С. Р. Микулинского, М. Г. Ярошевского, Г. Кребера, Г. Штейнера. – М. : Наука, 1977. – С. 179-180.

Дата надходження до редакції: 01. 10. 2012 р.